

dullah b. İbrâhim er-Reşîd tarafından neşredilmiştir (Riyad 1412, 71 sayfa).

İbn Cüreyç'in bunlardan başka İbn Mahled el-Attâr (ö. 331/943) tarafından düzenlenen *Mâ revâhü'l-ekâbir'an Mâlik b. Enes ve Yahyâ el-Enşârî ve İbn Cüreyç* adlı eser içinde hadisleri bulunmakta olup bu çalışmanın bir nüshası Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'dedir (Mecmua, nr. 98/17, vr. 202^a-209^b). Onun hadislerinden bir bölüm, "Hadîsü İbn Cüreyç" başlığıyla yine Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de mevcut bir mecmua içinde (nr. 24, vr. 117-135) yer almaktadır (Sezgin, *GAS*, I, 91; Elbânî, s. 83).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 491-492; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Vasiyyullah), II, 69; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, V, 422-423; İbn Kuteybe, *el-Maârif* (Ukkâşe), s. 488-489; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dil*, V, 356-358; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 92; a.mlf., *eş-Şikâat*, VII, 93-94; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Kahire, ts. (Matbaatü'l-İstikâme), s. 330; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *Tehzîbü'l-aşkâm* (nşr. Seyyid Hasan el-Müsevî), Necef 1971, VII, 241; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, X, 400-407; İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-safve* (nşr. İbrâhim Ramazan - Saîd el-Lahhâm), Beyrut 1409/1989, II, 145; İbn Hallikân, *Vefeyât* (Abdülhamîd), II, 338; Mizî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVIII, 338-354; Zehabî, *A'lâmü'n-nübelâ*, VI, 325-336; a.mlf., *Mizânü'l-tidâil*, II, 659; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 141-160*, s. 210-212; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, I, 169-171; Fâsî, *el-İk'dü's-şemîn*, V, 508-510; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, I, 469; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 402-406; a.mlf., *Tabakâtü'l-müdekkîlîn* (nşr. Asım b. Abdullah el-Karyûtî), Amman 1983, s. 41; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, I, 352-353; *Keşfü'z-zunûn*, I, 437; II, 1008, 1831; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 623; Kettânî, *er-Risâletü'l-müsteṭrafe*, s. 9, 34; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 255; Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, İstanbul 1956, s. 41-42; a.mlf., *GAS*, I, 91; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, VI, 183; Elbânî, *Maḥlûḫât*, s. 83; Ali Hasan Abdülganî, *Tefsîru İbn Cüreyç*, Kahire 1413/1992, s. 6-26; Ch. Pellat, "İbn Džurayd", *EP Suppl.* (İng.), s. 386; Ali Refî, "İbn Cüreyç", *DMBİ*, III, 226-227.

İSMAİL CERRAHOĞLU

İBN CÜZEY

(ابن جزي)

Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Gırnâtî (ö. 741/1340)

Mâlikî fakihî ve müfessir.

19 Rebülevvel 693 (17 Şubat 1294) tarihinde Gırnata'da (Granada) doğdu. Talebesi Hadramî ile oğlu Abdullah'ın talebelerinden Mücârî'nin bu tarihi vermesine

karşılık (*Bernâmeç*, s. 88; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, s. 399) Makkarî aynı yılın 9 Rebü'lâhîrinde (9 Mart) doğduğunu söylemektedir (*Nefhu't-tîb*, V, 516). Yemen asıllı Benî Kelb kabilesine mensup olup dedelerinden Cüzey'e nisbetle anılmaktadır. Ataları ilk fetihler sırasında Endülüs'e gelerek Gırnata'nın güneyindeki Velme'ye yerleşmişlerdi (İbnü'l-Hatîb, III, 20). Makkarî'nin Velbe (Huelva) adıyla zikrettiği şehir ise (*Nefhu't-tîb*, V, 514) İşbiliye'nin (Sevilla) güneybatısında bulunmaktadır. Dedesinin dedesi Yahyâ ile onun babası Abdurrahman Ceyyân'da (Jean) emirlik yapmışlardır (İbnü'l-Ahmer, s. 166).

İbn Cüzey Gırnata'da tahsil gördü. Ebû Ca'fer İbnü'z-Zübeyr es-Sekafî, Ebû Abdullah İbnü'l-Kemmâd, Ebû Abdullah İbn Rüşeyd, Ebû Muhammed İbnü'l-Müezzîn, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ali el-Hadramî, Ebü'l-Mecd İbnü'l-Ahvas, Ebü'l-Kâsım İbnü's-Şât gibi âlimlerden ders aldı. Başta oğulları Ahmed, Muhammed ve Abdullah olmak üzere Lisânüddin İbnü'l-Hatîb, İbnü'l-Hasan en-Nübâhî, Ebü'l-Kâsım İbnü'l-Hasşâb ve Hadramî (muhtemelen Abdülmüheymin b. Muhammed el-Hadramî) gibi âlimler de ondan ilim tahsil ettiler. Fıkıh, kıraat, tefsir, hadis ve Arap dili alanlarında derin bilgi sahibi olan İbn Cüzey, genç yaşta Gırnata Ulucamii'nde imam - hatiplik görevine getirildi. Kitap toplamaya meraklı olup hükümdarlarına benzetilen bir kütüphanesi vardı. Kaynaklarda hoşsohbet, takvâ sahibi bir insan olduğu belirtilir. Gırnata'da hüküm süren Nasrîler'in (Benî Ahmer) en parlak döneminde yaşayan İbn Cüzey, Nasrîler'in Merînîler'le birlikte İspanyol ve Portekiz kuvvetlerine karşı Cebelitârik yakınlarındaki Tarîf'te yaptığı savaşta şehid düştü (7 Cemâziyelevvel 741/29 Ekim 1340).

Eserleri. Yazdığı şiirlerden pek azı günümüze ulaşan İbn Cüzey (bazı örnekler için bk. İbnü'l-Hatîb, III, 22-23; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, V, 515-516) fıkıh, tefsir, hadis ve kelâm konularında çeşitli eserler kaleme almıştır. 1. *el-Kavânînü'l-fıkhîyye fi telhîşî mezhebi'l-Mâlikîyye ve't-tenbih'alâ mezhebi's-Şâfi'yye ve'l-Hanefîyye ve'l-Hanbelîyye olup Kavânînü'l-aḥkâmi's-şer'îyye ve mesâ'ilü'l-furû'ü'l-fıkhîyye* diye de anılmaktadır. Muhtasar bir mukayeseli fıkıh (hilâf) kitabı olan eser, iman esaslarıyla ilgili çeşitli konula-

rın yer aldığı bir girişten sonra ibadetler ve muâmelât konularının işlendiği, her biri on kitap ve 100 babdan oluşan iki ana kısma ayrılmıştır. Sonunda da siyer, Endülüs'ün fethi, emir ve yasaklarla ilgili çeşitli konuların yer aldığı yirmi babdan oluşan "el-Kitâbü'l-Câmi" başlıklı bölüm bulunmaktadır. Dört Sünnî mezhep yanında müstakîl mezhep sahibi müctehidlerden Süfyân es-Sevrî, Hasan-ı Basrî, Abdullah b. Mübârek, İbrâhim en-Nehaî, Dâvûd ez-Zâhirî, Evzâî ve diğer bazı âlimlerin görüşlerine de yer verilen eserin çeşitli neşirleri yapılmıştır (Tunus 1344/1926, 1981; Fas 1354/1935; Dârülbeyzâ 1965; nşr. Abdülazîz Seyyid el-Ehl, Beyrut 1968, 1979; nşr. Abdurrahman Hasan Mahmûd, Kahire 1405-1406/1985). 2. *Takrîbü'l-vüṣûl ilâ 'ilmi'l-uşûl*. Fıkıh usulüne dair muhtasar bir eserdir (nşr. Abdullah Muhammed el-Cebürî, Bağdat 1990; nşr. Muhammed Ali Ferkûs, Mekke 1990; nşr. Muhammed Muhtâr b. Muhammed el-Emîn eş-Şinkitî, Kahire 1414/1994). 3. *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzil*. Kur'an-ı Kerim'in tefsiriyle ilgili olup çeşitli konularda faydalandığı birçok eser içinde (Ali Muhammed ez-Zübeyrî, I, 267-333) İbn Atıyye'nin *el-Muharrerü'l-vecîz*'i ile Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'i iki önemli kaynağıdır. Kur'an tarihi ve ilimleriyle Kur'an'da sıkça geçen bazı kelimelerin anlamlarına dair bir luğatçenin de yer aldığı girişten sonra her âyeti sırasıyla ele alan İbn Cüzey sadece anlaşılması zor kelime ve terkipleri yorumlamakla yetinmiştir. Eser muhtasar olduğundan dil, kıraat ve fıkıh ihtilaflarıyla tarihî kıssaların ayrıntılarına yer verilmediği gibi her âyetin yorumunda aynı esaslar uygulanmamış, müellifçe önem atfedilen hususlara temas edilmiştir. İlgili âyetlerde kelâmî konuların da tartışıldığı eserde Ehl-i sünnet görüşü savunularak Mu'tezile vb. fırkalar eleştirilmiştir. Özlü bir eser olması yanında nakledilen rivayet ve görüşlerin tahlil ve tenkit edilmesi bakımından ayrıca önem taşıyan *et-Teshîl* önce Kahire'de basılmış (1355), daha sonra Muhammed Abdülmün'im el-Yûnusî ile İbrâhim Atve İvaz (I-IV, Kahire, ts.) ve ayrıca Dârü'l-Kitâbî'l-Arabî tarafından büyük bir cilt halinde neşredilmiştir (Beyrut 1393/1973, 1403/1983). 4. *el-Envârü's-seniyye fi'l-kelâmî's-sünniyye*. İbadetler, muâmelât ve âdâba dair sahih hadislerin toplandığı bir muhtasardır. Temgrût'ta Dârü'l-kütübî'n-Nâsiriyye'de (nr. 3191/1), Hizânetü't-Tıtvân'da

(nr. 390, vr. 2-50; nr. 391, vr. 441-544) ve diğer bazı kütüphanelerde (Brockelmann, *GAL*, II, 342; *Suppl.*, II, 377) yazma nüshaları bulunan eserin Tunus'ta basıldığı kaydedilmektedir (Ali Muhammed ez-Zübeyrî, I, 225; *DMBİ*, III, 236). *el-Envâr*'ı Ali b. Muhammed el-Kalesâdî *Lübbü'l-ehzâr şerhu ehadîsi'l-Envâr* (Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye, nr. 19621; ayrıca bk. Brockelmann, *GAL*, II, 342), Muhammed b. Abdülmelik el-Kaysî el-Mintûrî *Menâhicü'l-'ulemâ'l-aşyâr fi tefsiri ehadîsi Kitâbi'l-Envâr* (Karaviyyîn ve Ezher kütüphanelerindeki birer yazması için bk. Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 377; Ali Muhammed ez-Zübeyrî, I, 228) adıyla şerhetmişlerdir. Abdülhay el-Kettânî, Kalesâdî'ye ait şerhin bir nüshasının kendisinde bulunduğu belirtir (*Fihrisü'l-fehâris*, I, 206). **5.** *en-Nûrü'l-mübîn fi kavâ'idî 'akâ'idî'd-dîn*. Bir nüshası Fas'ta Karaviyyîn Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 721, vr. 117^b-130^a). **6.** *ez-Zarûrî fi 'ilmi'd-dîn* (Dârü'l-kütübi'n-Nâsriyye, nr. 1652/3). **7.** *Taşfiyetü'l-kulûb fi'l-vüsûl ilâ hazreti 'Allâmi'l-ğuyûb* (Dârü'l-kütübi'n-Nâsriyye, nr. 1687/1). **8.** *el-Muhtaşarü'l-bârî fi kı-râ'ati Nâfi'*. Tunus'ta el-Mektebetü'l-vatanîyye'de bir nüshası mevcuttur (*DMBİ*, III, 236).

İbn Cüzey'in kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Vesiletü'l-müslim fi tehzîbi Şahîhi Müslim*, *ed-Da'âvât ve'l-ezkârü'l-müstahrece min şahîhi'l-aşbâr*, *Uşûlü'l-kurrâ'i's-sitte gayre Nâfi'*, *el-Fevâ'idü'l-'âmme fi lahni'l-'âmme*, *Fehrese*.

Batı İslâm dünyasının önemli şahsiyetlerinden biri olan İbn Cüzey hakkında Süleyman Ebû'r-Rîş *İbn Cüzey el-Kelbî ve eşeruhû fi'l-fıkhî'l-İslâmî* adıyla bir doktora tezi (1395, Câmîatü'l-Ezher, Külliyyetü's-şerîa ve'l-kânûn), Abdülhamîd Muhammed Nedâ *el-İmâm İbn Cüzey el-Kelbî ve cühûdühû fi't-tefsîr min hilâlî't-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl* (1400, Câmîatü'l-Ezher, Külliyyetü'usûli'd-dîn) ve Ali Muhammed ez-Zübeyrî *İbn Cüzey ve menhecühû fi't-tefsîr* (1402, el-Câmîatü'l-İslâmîyye [Medine]; bu eser basılmıştır. I-II, Dımaşk 1407/1987) adıyla yüksek lisans tezi hazırlamışlardır. Muhammed Abdürrahîm Muhammed de Minye Üniversitesi'nde (Mısır) *Menhecü İbn Cüzey el-Kelbî el-Endelüsî fi tefsiri'l-Kur'ânî'l-Kerîm* adıyla bir çalışma yapmıştır (Kahire 1989).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Hatib, *el-İhâta*, III, 20-23; a.mlf., *Evşâfû'n-nâs fi't-tevârih ve's-şîlât* (nşr. M. Kemâl Şebâbe), Muhammediyye 1397/1977, s. 27; İbn Ferhûn, *ed-Dirâcü'l-müzheb*, II, 274-276; İbnü'l-Ahmer, *Neşirü'l-cümân fi şî'ri men nazzamenî ve iyyâhü'z-zamân* (nşr. M. Ridvân ed-Dâye), Beyrut 1407/1987, s. 164-166, 283; Mücârî, *Bernâmec* (nşr. M. Ebû'l-Ecfân), Beyrut 1982, s. 84-92; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylû'l-ibtihâc*, Trablus 1989, s. 398-399; Makkarî, *Nefhu't-ţib*, V, 514-540; a.mlf., *Ezhârü'r-riyâz* (nşr. Mustafa es-Sekkâ vdğr.), Rabat 1978, III, 184-189; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 213; Brockelmann, *GAL*, II, 342; *Suppl.*, II, 377; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 206; M. Âbid el-Fâsî, *Fihrisü mahtûtâtî Hizâneti'l-Karaviyyîn*, Dârbeyzâ 1400/1980, I, 71; II, 332-334, 511; Mehdi ed-Dîlîrî – Muhammed Bû Hubze, *Fihrisü mahtûtâtî Hizâneti Tıtvân*, Tıtvân 1404/1984, s. 102-103; Muhammed el-Menûnî, *Delilü mahtûtâtî Dâri'l-kütübi'n-Nâsriyye bi-Temkrût*, Muhammediyye 1405/1985, s. 73, 102, 104, 141, 182, 216; Mustafa İbrâhim el-Meşîni, *Medresetü't-tefsîr fi'l-Endelûs*, Beyrut 1406/1986, s. 102-103; Ali Muhammed ez-Zübeyrî, *İbn Cüzey ve menhecühû fi't-tefsîr*, Dımaşk 1407/1987, I-II; Abdülmeccid Abdüsselâm el-Muhtesib, "Mevkûfû İbn Cüzey el-Kelbî el-Endelüsî mine'l-Mu'tezile fi tefsirihi li-Kitâbi't-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl", *Dirâsâtü'l-'ulûmi'l-insâniyye ve't-türâs*, XI/4, Amman 1405/1984, s. 41-43; Maria Arcas Campoy, "Un tratado de derecho Comparado: el Kitâb al-Qawânin de Ibn Ğuzayy", *Quaderni di Studi Arabi*, sy. 5-6, Venezia 1987-88, s. 49-57; Ali Refîi, "İbn Cüzey", *DMBİ*, III, 235-236.

AHMET ÖZEL

İBN DAKİKUL'İD

(ابن دقيق العيد)

Ebû'l-Feth Takıyyüddîn Muhammed b. Ali b. Vehb el-Kuseyrî el-Küsî (ö. 702/1302)

Müctehid âlim ve muhaddis.

25 Şâban 625 (30 Temmuz 1228) tarihinde anne ve babasının hac yolculuğu sırasında Yenbu' sahilinde seyreden bir gemide doğdu. Babasının dedesi Mutî'nin bir bayram günü giydiği çok beyaz elbiseyi görenlerin "bayram unu (dakiku'l-id) gibi" demeleri üzerine bu tabir kendisine lakap olmuş, daha sonra da oğlu ve torunları İbn Dakikül'id diye anılmıştır. Memleketi olan Mısır'ın Saîd bölgesindeki Kûs şehrinde büyüdü. İlk tahsilini burada yaptı; tanınmış bir Mâlikî âlimi olan babasından bu mezhebin fıkhını, hadis ve fıkıh usulü, babasının talebesi Bahâeddin Hibetullah b. Abdullah el-Kiftî'den ve daha sonra gittiği Kahire'de İzzeddin İbn Abdüsselâm'dan Şâfiî fıkhı okudu. İskenderiye, Şam ve Hicaz'a giderek aralarında İbnü'l-Mukayyer, İbnü'l-Cümmezi, İbn Revâc, İbnü'l-Hubâb, Abdülazîm b. Abdülkavî el-

Münzirî, Ahmed b. Abdüddâim el-Makdisî'nin de bulunduğu birçok âlimden hadis dinledi. Daha genç yaşta iken Mâlikî ve Şâfiî mezheplerinde fetva verecek derecede fıkhîta derinleşti; ayrıca hadis, tefsir, kelâm, Arap dili ve edebiyatında bilgi sahibi oldu.

Öğretim faaliyetine Kûs'ta Necîbiyye Medresesi'nde başlayan İbn Dakikül'id, daha sonra kendisi için kurulan ve Sâbîkiyye Medresesi diye anılan dârühadiste ders verdi, birçok talebe yetiştirdi ve şöhreti yayıldı. Kûs'ta bir süre Mâlikî kadılığı yaptı (İsnevî, II, 229). Ardından Kahire'ye giderek Fâzılıyye, Kâmilîyye, Nâsriyye, Salâhiyye, Sâlihiyye ve Mansûriyye medreselerinde ders verdi. Tanınmış talebeleri arasında İmâdüddin İbnü'l-Esîr el-Halebî, Kutbüddin el-Halebî, İbn Seyyidün-nâs, Şemseddin İbnü'l-Kammâh, Şemseddin İbn Adlân, Alâeddin Ali b. İsmâil el-Konevî, Zehebî, Mizzî, Ebû Hayyân el-Endelüsî, Kâsım b. Yûsuf et-Tüccîbî ve İbn Rüşeyd gibi âlimler bulunmaktadır (hoca ve talebelerinin bir listesi için bk. *el-İktirâh*, neşreden giriş, s. 46-86).

İbn Dakikül'id uzun süre öğretim ve telifle meşgul olarak yönetimden ve idarî görevlerden uzak kaldı. İleri bir yaşta Şâfiî kadılık kadılığına getirildi (18 Cemâziyelevvel 695/24 Mart 1296). Daha önce birçok defa yapılan kadılık tekliflerini reddettiği, ancak bu son defa reddederse ehil olmayan iki kişiden birinin bu görev getirilmesinin muhtemel olduğu hususunda ikna edilince dinen vâcib ve zarurî gördüğü için görevi kabul ettiği belirtilmektedir. Vefatına kadar bu görevde kalmakla birlikte yönetimin bazı uygulamalarından rahatsız olduğu için zaman zaman istifa etmiş, ancak razı edilerek tekrar görevini sürdürmesi sağlanmıştır. İbn Dakikül'id 11 Safer 702'de (5 Ekim 1302) Kahire'de vefat etti ve Mukattam dağı eteğinde toprağa verildi.

Aklî ve naklî ilimlere olan derin vukufu yanında ahlâk ve yaşayışıyla da örnek olan İbn Dakikül'id kaynaklarda "şeyhül-İslâm, hüccetül-İslâm" gibi sıfatlarla anılmakta, hadis hâfizi ve müctehid olduğu belirtilmektedir. Takıyyüddin es-Süb-kî onun hakkında "mutlak müctehid" tabirini kullanmakta (*Tabakât*, IX, 207), VII. (XIII.) yüzyılın başında gönderilen müceddidlerden olduğu konusunda hocalarının görüş birliği içinde bulunduğunu kaydetmektedir (a.g.e., IX, 209). Talebesi İbn Seyyidün-nâs da hocasının, her yüzyılın başında dini tecdid için gönderilen âlimlerden biri olduğunu söyler (Safedî,